

Исследовано современное состояние рынка страхования сельскохозяйственных культур в Украине и мире. Сформированы предложения по повышению продовольственной безопасности государства на основе агрострахования. Предложены меры по усовершенствованию страхования сельскохозяйственных рисков с государственной поддержкой и направления реформирования рынка агрострахования.

Страхование сельскохозяйственных культур, продовольственная безопасность, страховая компания.

The article is dedicated to investigation of the current state of crop insurance market in Ukraine and in the world. Food safety provision is a pressing problem not only in developing countries, but also in advanced countries. The measures to improve agricultural insurance with state support and direction of the reform of agricultural insurance market.

Crop insurance, food security, insurance company.

УДК 368.5 : 368.025.6

СТРАХУВАННЯ АГРАРНИХ РИЗИКІВ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

***І. В. Копитіна, кандидат економічних наук*
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського***

Проаналізовано сучасний стан агрострахування на страховому ринку України. Визначено перспективи подальшого розвитку страхування аграрних ризиків з огляду на зарубіжний досвід.

Агрострахування, кліматичні зміни, аграрії, страхування, страхові ризики, Страховий Пул, страховий ринок, врожай.

У міжнародній практиці одним із головних інструментів управління ризиками, пов'язаними з негативним впливом природних явищ на сільське господарство є агрострахування. Страхування дозволяє аграрієм розраховувати на зменшення волатильності їх доходів, пов'язаних з коливанням цін сільгосппродуктів через природно-кліматичні умови, враховуючи природні особливості кожного регіону країни. На сучасному етапі розвитку України особливо гостро постає питання розробки та впровадження заходів щодо мінімізації впливу кліматичних змін на аграрний сектор, враховуючи закордонний досвід.

Україна є аграрною країною, сільськогосподарське виробництво складає близько 8 % ВВП, а на посівні площі під сільськогосподарські

культури припадає майже 50 % території України (площа сільськогосподарських угідь в 2013 р. становила 41525,8 тис. га). Однак у країні, де налічується 15 тис. сільськогосподарських підприємств і 40 тис. фермерських господарств, у розпорядженні яких знаходиться 14 % всіх сільгоспземель, агострашування все ще недостатньо розвинено та не користується попитом серед сільськогосподарських товаровиробників. В Україні тільки 2 % сільгоспвиробників страхують зрошувальні культури, 2,5 % всіх площ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сфери страхування присвячено багато наукових і науково-практичних публікацій таких вчених, як: М. М. Александрова, В. Д. Базилевич, І. Т. Балабанов, О. Д. Вовчак, Н. М. Внукова, Л. В. Временко, О. О. Гаманкова, Т. А. Говорушко, О. М. Залетов, А. І. Гінзбург, Г. О. Минкіна, М. В. Мних, С. С. Осадець, В. Й. Плиса, Т. А. Ротова, А. О. Таркуцяк, Н. В. Ткаченко, І. В. Фисун, Я. П. Шумелда та ін.. Втім страхування аграрних ризиків настільки багатогранне, що потребує подальших наукових досліджень, враховуючи зарубіжний досвід.

Мета дослідження – Аналіз сучасного стану агострашування на страховому ринку України та визначення перспектив подальшого розвитку страхування аграрних ризиків з огляду на зарубіжний досвід.

Виклад основного матеріалу. Зародження сучасного страхування з'явилися в той час, коли людство відчуло страх перед наслідками трагічних подій у непередбачуваному майбутньому та усвідомленням того, що їх можна значно зменшити шляхом розподілу між великою кількістю людей. Найдревнішими документарним підтвердженням передумови виникнення страхування сільськогосподарських ризиків є Біблія (Буття 41:1-36). Протягом століть поступово сформувалися основні ризики, від яких страхуються аграрії: недоотримання врожаю, загибелі та хвороби сільськогосподарських тварин. У зв'язку з тим, що вплив природних факторів на результати діяльності сільськогосподарських товаровиробників неможливо точно спрогнозувати, сільськогосподарське страхування можна класифікувати як найризиковіший вид страхування.

На думку Н. А. Внукової та Л. В. Временко «сільськогосподарське страхування є майновим страхуванням, яке може здійснюватися в обов'язковій та добровільній формі... На страхування приймаються майнові інтереси щодо об'єктів страхування: майбутній очікуваний врожай сільськогосподарських культур або багаторічних насаджень; майбутній очікуваний дохід від реалізації сільськогосподарських культур; понесені втрати на вирощування сільськогосподарських культур; сільськогосподарські тварини, птиці, хутрові звірі, бджолосім'ї...» [3]. Т. А. Говорушко і А. О. Таркуцяк розглядають сільськогосподарське страхування як страхування майна сільськогосподарських підприємств, при цьому об'єкти страхування поділяють на чотири групи:

1) будівлі, споруди, сільськогосподарська техніка, об'єкти незавершеного будівництва, передавальні пристрої, силові, робочі та інші машини, транспортні засоби, сировина, матеріали, продукція;

2) урожай сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень плодоносного виду;

3) сільськогосподарські тварини, птиця, кролі, хутрові звірі, сім'ї бджіл у вуликах;

4) дерева і плодово-ягідні кущі, виноградники [4; 11].
М. М. Александрова та І. В. Фисун не дають окремого визначення сільськогосподарського страхування, а виокремлюють його як один із видів майнового страхування, класифікуючи за видом майна на страхування врожаю сільськогосподарських культур, сільськогосподарських тварин, домашніх птахів [2; 12].

Проте С. С. Осадець визначає одним із засобів зменшення ризику сільськогосподарського виробництва саме страхування аграрних ризиків, підкреслюючи його як один з найбільш ризикових і складних при розрахунку та збору інформації видів страхування [7].

Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки необхідно управляти ризиками в сільськогосподарському виробництві. Це зумовлює необхідність розвитку системи взаємодії суб'єктів страхового ринку через практику іноземних держав. Багато зарубіжних країн накопичили значний досвід, у сфері страхування сільськогосподарських ризиків. За рівнем участі держави у страхуванні сільського господарства можна виділити три моделі: американська, європейська та змішана. Для американської моделі (США, Канада) характерна активна участь державних органів у страхуванні сільськогосподарської продукції. Однак недоліком цієї моделі є високі витрати держави і нездатність мотивувати превентивні заходи. Європейській моделі (Німеччина, Великобританія) притаманне мінімальне втручання держави в систему страхування сільськогосподарської продукції. Недоліком цієї моделі є обмеження розвитку системи страхування на тлі незахищеності страхувальників. Змішаній моделі (Іспанія, Італія, Франція) властива ефективна взаємодія страховиків, страхувальників і держави. До недоліків моделі належить неможливість надання прямої державної допомоги у разі настання страхового випадку [8]. Особливо цікавий досвід таких країн, як США і Канада. Страхові компанії цих країн надають страхові послуги, що включають і страхування сільськогосподарської продукції та доходів фермерів. В основному це комерційне страхування в страхових компаніях із державним субсидуванням премій. У Канаді програми NISA і AIDA дозволяють фермерам брати участь у стабілізації власного чистого доходу, при цьому в банківській установі відкривається спеціалізований рахунок, на який перераховується в рівній пропорції кошти фермерів і уряду. Страхові виплати передбачені в разі зниження доходів нижче певної межі, внаслідок раптових ситуацій передбачених програмами, та стихійних лих.

Починаючи з 1998 р., Європейська комісія перебуває в постійному пошуку нових шляхів страхування сільськогосподарських доходів, спираючись на американсько-канадський досвід. У Польщі фермер може застрахуватися далеко не від усіх страхових ризиків, пов'язаних із

сільськогосподарським виробництвом. Причиною є неефективність і висока вартість послуги. Виділяють два фактори зниження привабливості страхових програм для фермерів. Перший – асиметрія потреб страхувальника та можливостей страховика. Страхові програми з цього виду страхування не включають потенційно цікавих ризиків (страхові випадки) для страхувальника. Слід також виокремити «моральний ризик», який виникає в момент навмисної зміни страхувальником способу виробництва, який призводить до збільшення розміру збитків. Другий фактор – коливання цін на сільгосппродукцію на внутрішньому ринку країни, пов'язаних з природними ризиками (повінню, посухою, епідемією серед сільськогосподарських тварин і т.д.) [14].

Польські фермери зобов'язані застрахувати не менш 50 % польових культур та худоби. До сільськогосподарських культур, які підлягають обов'язковому страхуванню в Польщі, належать: зерно, кукурудза, рапс, ріпа, хміль, тютюн, овочі відкритого ґрунту, плодові дерева і кущі, полуниця, картопля, цукровий буряк та бобові. До страхових ризиків належать збитки від повені, граду, посухи, негативних наслідків зимування і весняних заморозків. Домашню худобу польський фермер повинен застрахувати мінімум за одним із таких страхових ризиків: ураган, повінь, злива, град, блискавки, зсуви, лавини, вимушений забій худоби. Обов'язковому страхуванню підлягає домашній скот: велика рогата худоба, коні, вівці, кози, домашня птиця та свині. Максимальна страхова сума визначається розпорядженням Міністерства сільського господарства та розвитку сільських районів (табл. 1).

1. Максимальна страхова сума з обов'язкового страхування сільськогосподарських культур та худоби в Польщі в 2014 році [13]

Сільськогосподарська культура	Страхова сума, злотий	Домашня худоба	Страхова сума, злотий
Зерно	8 400	Велика рогата худоба	18 000
Кукурудза	8 800	Коні	10 500
Рапс та репа	9 200	Вівці	900
Хміль	37 300	Кози	800
Тютюн	24 100	Свині	1 900
Польові овочі	144 000	Кури, цесарки, перепілки	53
Дерева і кущі	59 200	Качки	65
Полуниця	43 200	Гуси	250
Картопля	35 700	Індички	157
Цукрові буряки	10 400	Страуси	810
Бобові	16 700		

З 2014 р. польські фермери можуть розраховувати на повернення 50 % суми страхового платежу від держави у разі укладення договору страхування з такими страховиками: PZU SA, Towarzystwem Ubezpieczeń Wzajemnych "TUW" (Товариство взаємного страхування), Concordia Polska

Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych (Товариство взаємного страхування). У разі відмови від укладення страхового договору фермер зобов'язаний заплатити штраф у розмірі 2 євро з кожного гектара в муніципалітет за місцем проживання (але можливі й винятки цього правила) [13; 14].

В Україні зміни в 2012 р. в законі «Про страхування» шляхом виділення страхування сільськогосподарської продукції в окремий вид добровільного страхування, а також прийняття закону «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (№ 4391-VI діє з 01.07.2012) сприяло наближення агрострахування до Європейських стандартів. Згідно з законом держава розпочала програму фінансової підтримки, яка передбачала компенсацію 50 % страхового платежу при страхуванні сільськогосподарської продукції на випадок її загибелі внаслідок настання певних страхових ризиків [9].

Проводячи оцінку стану агрострахування на страховому ринку України очевидно, що основним фактором розвитку агрострахування в країні є державна програма закупівель Аграрного Фонду України та Державної продовольчо-закупівельної Корпорації України. За період 2005 - 2013 р. найбільша застрахована площа посіву 869 тис. га в 2013 р., але вона становить 37 % від застрахованих площ 2007 р. (табл. 2) [5; 6; 10].

2. Динаміка показників страхування сільськогосподарських культур за період 2005–2013 рр.*

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Загальна площа посіву, тис. га	25862	25785	25868	22063	26700	24632	25409	25510	25701
Застрахована площа посів, тис. га	390	670	2360	1171	510	553	786	727	869
% до загальної площі посіву	1,5	2,6	9,1	5,3	1,9	2,2	3,1	2,8	3,4
Кількість договорів, шт.	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936	1722
Субсидія, млн. грн.	5,8	12,5	47,8	72,8	-	-	-	-	-
Страхова премія, млн. грн.	12,8	28,5	116,7	155,4	42,0	72,0	136,0	130,4	135,4
Рівень виплат, %	н/д	н/д	н/д	н/д	36,48	50,94	28,0	41,0	9,7
Середня ставка премій, %	3,79	н/д	4,54	4,93	3,24	3,84	3,74	3,77	3,1

* Складено автором за даними: www.agroinsurance.com, www.ukrstat.gov.ua

Найбільша площа застрахованих посівів була в 2007 р. – 2360 тис. га, найменша в 2005 р. – 390 тис. га. Кількість укладених договорів у 2013 р. становило 1722 шт. і досягало рівня 2008 р., середня ставка премій за цей період – 3,8 %. Найбільша кількість страхових договорів за сільськогосподарським страхуванням за 2011 рік були укладені у Хмельницькій, Вінницькій, Одеській та Житомирській областях. А

найбільші площі застрахованих посівів були у Полтавській, Вінницькій, Хмельницькій, Херсонській та Сумській областях.

Аналіз даних страхових компаній країни виявив різницю заявлених збитків та фактичних виплат на страховому ринку. Це пояснюється високим рівнем безумовної франшизи (50 %), яка використовувалася в більшості договорів, а розмір заявлених і зафіксованих аджастерами збитків не перевищував 50 %, отже страхові виплати не проводилися.

На страховому ринку України надається недостатня кількість стандартних страхових продуктів для страхування різних видів сільськогосподарської продукції. Так Аграрний Страховий Пул надає тільки три види страхового продукту (послуги) страхування з державною підтримкою: страхування здійснюється на весь період вирощування; на період перезимівлі; на весняно-літній період [1].

Особливо актуальним страхування аграрних ризиків стає враховуючи кліматичні зміни останніх років. У 2014 році був зафіксований температурний рекорд за останні 140 років метеоспостережень, який призвів до посухи, пожеж, ураганів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. До основних недоліків сучасного агрострахування належать:

- недосконалість законодавства, що регулює діяльність із страхування сільськогосподарської продукції;
- недосконалий механізм державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції;
- дорогі страхові послуги зі страхування домашньої худоби без врахування ризиків, запропонованих аграріями;
- відсутність зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників у страхуванні як інструменту страхового захисту, а сприйняття страхування як вимушений засіб для отримання банківського кредиту та державної дотації;
- недостатня кількість стандартних страхових продуктів для страхування різних видів сільськогосподарської продукції, не враховуючих потреби національних аграріїв;
- відсутність єдиних правил страхування, єдиних методик огляду посівів, урегулювання збитків, які передбачають і використання стандартних страхових продуктів, та єдиних підходів до процесу страхування.

Крім того, слід враховувати і той факт, що страхування врожаю не є панацеєю у вирішенні проблеми розвитку аграрного сектору економіки країни. Оскільки необхідна державна підтримка не стільки як субсидювання сплачених аграріями страхових платежів при страхуванні сільськогосподарської продукції, скільки при фінансуванні дренажних систем депресивних областей. Це дозволить не тільки збільшити рівень урожайності сільськогосподарських культур, а й зменшити негативні наслідки вирощування складних культур (наприклад, соняшник, який виснажує землю і вирощувати його можна на одному місці раз на 8 - 10 років). Страхування аграрних ризиків залишається актуальним для України, враховуючи кліматичні зміни останніх років.

Список літератури

1. Аграрний страховий пул веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaip.com.ua/>
2. Александрова М. М. Страхування: Навчально-методичний посібник / М. М. Александрова – К.: ЦУЛ, 2002 – 208 с. – С.151
3. Внукова Н. М., Временко Л. В. Страхування: теорія та практика : навч. посіб. / Н. М. Внукова, Л. В. Временко ; за заг. ред. Н. М. Внукової. – [2-е вид., перероб. та допов.]. – Харків : Бурун Книга, 2009. – 656 с. – С. 487
4. Говорушко Т. А. Страхові послуги. Підручник / Т. А. Говорушко – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 376 с. – С. 115
5. Державна служба статистики України; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfr.gov.ua.
7. Осадець С. С. Страхування : підручник [2-е вид., перероб. і доп.] / С. С. Оселедець. – К. : КНЕУ, 2002. – 599с.
8. Павленко Н. И. Международный опыт осуществления государственной политики в сфере страхования сельскохозяйственной продукции: перспективы для Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2013/vipusk__37._aprel_2013_g._/problemi_upravljenija_teoriya_i_praktika/pavelko.pdf
9. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: закон України; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
10. Рынок агрострахования Украины в 2011 г., 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroinsurance.com>
11. Таркуцяк А.О. Страхові послуги : навч. посіб. / А. О. Таркуцяк – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 584 с. – Бібліогр.: с. 573-579.– С. 219
12. Фисун І. В.. Страхування.: навч. посібник. / І. В. Фісун, Г. М. Ярова – К.: Центр навчальної літератури, 2011 – 232с
13. Obowiązkowe ubezpieczenia upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2014 r.; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wodr.poznan.pl/index.php?option=com_k2&view=item&id=3516:obowi%C4%85zkowe-ubezpieczenia-upraw-rolnych-i-zwierz%C4%85t-gospodarskich-w-2014-r&Itemid=482
14. Ubezpieczanie dochodów w rolnictwie; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ppr.pl/dzial-ubezpieczanie-dochodow-w-rolnictwie-3286.php>

Проанализировано современное состояние агрострахования на страховом рынке Украины. Определены перспективы дальнейшего развития страхования аграрных рисков, учитывая зарубежный опыт.

Агрострахование, климатические изменения, аграрии, страхование, страховые риски, Страховой Пул, страховой рынок, урожай.

The current state of agricultural insurance in the insurance market of Ukraine. The prospects of further development of agricultural insurance risks due to foreign experience.

Insurance, climate change, farmers insurance, insurance risks, Insurance Pool, the insurance market, the yield.